

GAZİ TÜRKİYAT
BAHAR / 2023

YAYIN DEĞERLENDİRME / Reviews

Atf / Citation

KESİN, T. N. (2023). "Devebakan, Mikail (2023). İran'da Modernleşmenin Ayak Sesleri Mirza Melkum Han ve Faaliyetleri. İstanbul: Selenge Yayınları. 168 s. ISBN: 6256967182". *Gazi Türkiyat*, 32: 241-244.

Geliş / Submitted

11.05.2023

Kabul / Accepted

17.06.2023

DOI

10.34189/gtd.32.018

İRAN'DA MODERNLEŞMENİN AYAK SESLERİ MİRZA MELKUM HAN VE FAALİYETLERİ

Devebakan, Mikail (2023). İran'da Modernleşmenin Ayak Sesleri Mirza Melkum Han ve Faaliyetleri. İstanbul: Selenge Yayınları. 168 s. ISBN: 6256967182.

Tuğçe Nur KESİN*

İran, ilk çağlardan itibaren sahip olduğu coğrafi, beşeri ve stratejik imkânlardan dolayı birçok kavim ve hükümdarın dikkatini çekmiştir. Zaman içerisinde İran, Part ve Sasani medeniyetlerine ev sahipliği yapmış, Bizans'ın fethetmek istediği ülkelerden biri olmuştur. İslâm fetihleri ile Arapların egemenliğine giren bu coğrafya cazibe merkezi olarak varlığını sürdürmüştür. Geçmişten günümüze gerek coğrafi yakınlık sebebiyle gerekse kültürel açıdan Türklerin en çok temas ettiği ülkelerin başında gelen İran, kültürünün yanında tarihi paydaş olması yönüyle de Türk tarihçilerinin araştırma alanlarının başında gelmiştir. Prof. Dr. Yılmaz Karadeniz'in *İran Tarihi 1700-1925* isimli çalışması İran tarihi çalışanların başucu kitabı niteliğinde sayılmaktadır. Bunun yanında Ervand Abrahamian'ın *Modern İran Tarihi*, Gene R. Garthwaite'in *İran Tarihi* ve Mihail Sergeyeviç İvanov'un editörlüğünde hazırlanan *İran Tarihi -En Eski Çağlardan Yirminci Yüzyıla-* gibi kitaplar da çeviri yoluyla Türkçeye kazandırılan dikkate değer çalışmalardandır.

İran modernleşmesi üzerine yapılan çalışmaların zaman içerisinde arttığı görülmektedir. Mirza Melkum Han'ın İran'ın modernleşmesine katkıları üzerine yapılan çalışmalar göz önüne alındığında; İranlı Hüccetullah Asil'in *Zindegi ve Endişe-i Mirza Melkum Han Nazımüddeve* ve *Mirza Melkum Han Nizamüddeve ve Nezeriyye-i Perdâzi Modernite-i İrani* adlı çalışmaları ile İranlı araştırmacı İsmail Rain'nin *Mirza*

* Arş. Gör., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Danışmendiler Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Tokat/TÜRKİYE. tugce.kesin@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3082-9912

Melkum Han, Zindegi ve Kûşîşha-ı Siyasi-i O başlıklı çalışması da Farsça neşirler arasındadır.

Türkiye’de Mirza Melkum Han¹ hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında, Yılmaz Karadeniz’in *İran Tarihi 1700-1925*, Mazlum Uyar’ın *İran’da Modernleşme ve Din Adamları* ve Yasin İpek’in *İran’da Kaçar Türk Hanedanlığı Bâbîlik ve Bahâîlik* adlı çalışmalarında kısa bilgiler bulunur.

Mikail Devabakan’ın² çalışması ilk olarak 2018 yılında “İran’ın Modernleşme ve Meşrutiyete Geçiş Sürecinde Önemli Bir Aktör: Mirza Malkum Han (1833-1908)” başlığıyla yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Bahsi geçen eser, Devebakan tarafından güncel literatür de dikkate alınarak düzenlenmiş ve Melkum Han konusunda literatürümüzdeki açığı kapatmak için kitaplaştırılmıştır. Yazımızın konusu olan ve Selenge Yayınları arasında 2023 yılında yayımlanan *İran’da Modernleşmenin Ayak Sesleri Mirza Melkum Han ve Faaliyetleri* başlıklı çalışma, İran’ın modernleşme çabalarında önemli bir rol oynayan Melkum Han’ın hayatı, siyasi çalışmaları ve faaliyetlerini anlamamıza yardımcı olmak için kaleme alınmıştır.

Kitabın arka kapağında bulunan tanıtım yazısı şöyledir:

1900’lerin başında Sultan II. Abdülhamid’e karşı meşrutiyet çağrıları yükselirken, Osmanlı Devleti’nin hemen yanı başındaki İran’da da benzer talepler yükseliyordu. Avrupa’da eğitim almış İran aydınları, siyasi otoritelerin bütün çekince ve itirazlarına rağmen dünyanın hızla değiştiğini ve İran’ın buna ayak uyduramadığını dile getirmeye başlamıştı. Aydınların bir kısmı İslam’a dayalı bir yönetim sisteminin benimsenmesi gerektiğini savunurken, diğerleri de ulemanın desteğini alarak Batı medeniyetinin nüvelerinin benimsenmesi taraftarıydı. Avrupa’daki gelişmeleri yerinde gözlemleyebilen Nasırüddin Şah ve Muzafferüddin Şah dönemlerinde devletin çeşitli kademelerinde görev alan Mirza Melkum Han, ikinci cenahın taleplerini tatbik etmeye çalışıyordu. Avrupa başkentlerindeki elçilik ve diplomatik faaliyetleri ile İran meşrutiyet hareketinde oynadığı rol sayesinde hem devletin

¹ Kitapta tercih edilen Melkum isminin Farsça kaynaklarda مَلْکَم olarak yazıldığı kitabın dipnotunda belirtilmiştir. Ancak ismin, İngilizce ve Türkçe kaynaklarda Malkum, Malkom, Melkem, Melkom, Malcom, Malcolm ve Melkum gibi farklı şekillerde yazıldığı notu düşülmüştür.

² Mikail Devebakan, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesinde lisans eğitimini (2014), “İran’ın Modernleşme ve Meşrutiyete Geçiş Sürecinde Önemli Bir Aktör: Mirza Malkum Han (1833-1908)” başlıklı teziyle de yine aynı üniversitenin Tarih Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimini (2018) tamamlamıştır. 2017 yılında İran’da bulunan Devabakan, Şehid Behiştî Üniversitesi Uluslararası Farsça Dil Merkezinde dil eğitimi almıştır. 2021 yılında Selenge Yayınları tarafından hazırlanan *Modern İran Tarihi: Kaçar Hanedanı’ndan İslam Devrimi’ne* isimli kitapta bölüm yazarlığı yapmıştır. 2022 yılında Umut Başar’ın editörlüğünde, İram Yayınları tarafından hazırlanan *Modern İran Ansiklopedisi*’nde “Mirza Melkum Han” ve “Kanun Gazetesi” maddelerinin yazarlığını yaptı. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yakınçağ Tarihi alanında hâlen doktora öğrencisi olan Devebakan, İran tarihi alanında çalışmalarına devam etmektedir.

hem de toplumun gözünde önemli bir konuma erişen Melkum Han, İran'da mason locası açıp piyango imtiyazı elde ederek sahip olduğu saygınlığı kaybetmesine rağmen zorlu bir sürecin sonunda eski ününe kavuşmayı da bildi. İlim, ahlak, toplum yapısı ve iktisat üzerine yazdığı risaleleriyle İran halkını Avrupa tipi bir medeniyet usulüyle bilinçlendirmeye çalışan Melkum Han'ın macera dolu hayatı, Mikail Devebakan'ın kalemiiyle okuyucularla buluşuyor.

Devebakan'ın *İran'da Modernleşmenin Ayak Sesleri Mirza Melkum Han ve Faaliyetleri* adlı eseri, üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde yazar tarafından, "19. ve 20. Yüzyıllarda İran'ın Siyasi Durumu" ele alındıktan sonra; ikinci bölümde asıl konu olan Melkum Han'ın hayatı, ailesi, siyasi faaliyetleri gibi biyografik bilgiler "Mirza Melkum Han'ın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri" başlığı içerisinde aktarılmıştır. Üçüncü bölümünde ise "Melkum Han'ın Düşünce Dünyası ve Eserleri"ne yer verilmiştir. Eserde, "Giriş", "Sonuç", "Kaynakça" ve "Dizin" bölümleri de bulunmaktadır.

Birinci bölüme "19. ve 20. Yüzyıllarda İran'ın Siyasi Durumu" başlığını veren yazar, Kaçarlar (1795-1925), Ağa Muhammed Han Dönemi (1795-1797), Feth Ali Şah Dönemi (1797-1834), Muhammed Şah Dönemi (1834-1848), Nasırüddin Şah Dönemi (1848-1896), Muzafferüddin Şah Dönemi (1896-1907), Muhammed Ali Şah Dönemi (1907-1909), Ahmed Şah Dönemi ve Kaçarların Yıkılışı (1909-1925) alt başlıkları içerisinde İran'ın genel görünümünü Kaçar Hanedanı özelinde değerlendirmektedir.

İkinci bölümün başlığı olan "Mirza Melkum Han'ın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri"; Melkum Han'ın hayatı, ailesi, siyasi faaliyetleri, İran'daki siyasi faaliyetleri, sürgün hayatı ve İstanbul'daki faaliyetleri, Londra elçiliği ve imtiyazlardaki rolü, Baron Julius Reuter ve Piyango İmtiyazları, Mirza Melkum Han'ın Ermeni Meselesi'ne bakışı, Londra elçiliğinden alınması ve akabindeki siyasi faaliyetleri, Kanun Gazetesi'ni çıkarması, Feramuşhâne (Mason Locası), İran Meşrutiyet Hareketindeki rolü alt başlıkları altında detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Üçüncü bölüme "Mirza Melkum Han'ın Düşünce Dünyası ve Eserleri" başlığını veren yazar, Melkum Han'ın toplumsal düşünceleri, ilim, akıl, ayin-i terakki (ilerleme yolları), toplumsal eleştiri, siyasi düşünceleri, Mirza Melkum Han'a göre Kanun Hükümeti, iktisadi düşünceleri, alfabe ıslahatı konuları alt başlıklar hâlinde anlatılmıştır. Melkum Han'ın eserleri; siyasi, idari, toplumsal, iktisadi alanda yazdığı eserler ve mektuplar şeklinde sınıflandırılarak eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

Sonuç bölümünde Kaçar Hanedanı döneminde Abbas Mirza tarafından, askerlik ve eğitim konusunda yapılan yeniliklerle İran Modernleşmesi'nin ilk adımlarının atıldığını söyleyen Devebakan, İran'ın geri kalmışlığının yegâne kurtuluşunu Batı medeniyetinde arayan bir kısım İran halkının fikirlerini gizlemek zorunda kaldığına değinmiştir. Melkum Han'ın fikirlerini gizlemekten vazgeçip dönemin imkânlarıyla "Kanun Gazetesi"ni çıkararak görüşlerini ifade ettiğine değinir. Yüksek lisans

çalışmasından farklı olarak ele aldığı Melkum Han'ın Ermeni Meselesi'ne yaklaşımı ve farklı alanlarda yazdığı mektupları çalışmaya dâhil edilmiştir.

Kitabın yazımında T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi ve İran Arşiv belgeleri, makale, kitap, sempozyum, gazete gibi üç yüzün üzerinde Türkçe, Farsça ve İngilizce kaynak kullanılarak konuya ilgisi olan araştırmacılar için seçkin bir kaynakça ortaya konmuştur. Yazarın dil ve üslubu, okuru gereksiz bilgiye boğmayan akıcı bir tarih anlatımına sahiptir.

Ülkemizde Yakın Çağ Tarihi alanında İran çalışmalarının eksikliğinin hissedilmesiyle birlikte atılan adımların devamının gelmesini diliyor, eserin yazarı Mikail Devebakan'ı kutluyoruz.